

GRAMATYKA LICZEBNIKA Z ĆWICZENIAMI

STANISŁAW MĘDAK

LICZEBNIK TEŻ SIĘ LICZY!

poziom: ŚREDNI OGÓLNY

książka zgodna
z wymogami
certyfikacji
języka polskiego

UNIVERSITAS

JĘZYK POLSKI

DLA CUDZOZIEMCÓW

LICZEBNIK TEŻ SIĘ LICZY!

GRAMATYKA LICZEBNIKA
Z ĆWICZENIAMI

JĘZYK POLSKI

DLA CUDZOZIEMCÓW

SERIA POD REDAKCJĄ
Władysława Miodunki

18

INSTYTUT STUDIÓW POLONIJNYCH I ETNICZNYCH
UNIwersytetu Jagiellońskiego

GRAMATYKA LICZEBNIKA
Z ĆWICZENIAMI

STANISŁAW MĘDAK

LICZEBNIK
TEŻ SIĘ LICZY!

poziom
ŚREDNI OGÓLNY

Kraków

© Copyright by Stanisław Mędak and Towarzystwo Autorów
i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków 2010

e-ISBN 97883-242-2996-3
TAiWPN UNIVERSITAS

Podręcznik recenzowała
Elżbieta Sękowska
Profesor Uniwersytetu Warszawskiego

Redakcja
Wanda Lohman

Tłumaczenie na jęz. angielski
Andrzej Kurtyka

Ilustracje
Andrzej Piątkowski

Projekt okładki
Sepielak

Skład i opracowanie graficzne tekstu
Mirosław Krzyszkowski

www.universitas.com.pl

Pragnąłbym w tym miejscu wyrazić najgłębsze wyrazy podziękowania
Panu Profesorowi **Władysławowi T. Mioduncie**, za wszelkie cenne rady
i uwagi, a Panu Doktorowi **Wacławowi P. Turkowi**, pierwszemu krytycznemu
czytelnikowi, za jego koleżeńską i profesjonalną korektę całości niniejszej publikacji.

Stanisław Mędak

SPIS TREŚCI

WSTĘP _____	9
Część I	
RODZAJE LICZEBNIKÓW _____	15
CHARAKTERYSTYKA OGÓLNA LICZEBNIKÓW _____	17
LICZEBNIKI GŁÓWNE OKREŚLONE	
odmiana – znaczenia – składnia – połączenia wyrazowe i frazeologia	
zero _____	19
jeden, jedna, jedno _____	21
jedni, jedne _____	22
dwa, dwie, dwaj // dwóch (dwu) _____	25
dwoje, troje, czworo, pięcioro _____	28
oba / obydwaj; obaj / obydwaj; obie / obydwie _____	31
oboje / obydwój _____	33
trzy – cztery _____	35
pięć – piętnaście – pięćdziesiąt (pięciu – piętnastu – pięćdziesięciu) _____	38
sto (stu) _____	41
dwieście (dwustu) _____	42
trzysta – czterysta _____	43
pięćset – dziewięćset _____	44
tysiąc _____	46
milion _____	49
INNE LICZEBNIKI ORAZ WYRAZY WYKAZUJĄCE ZWIĄZEK Z LICZBĄ	
odmiana – znaczenia – składnia – połączenia wyrazowe i frazeologia	
dużo / niedużo _____	53
dziesiątki, setki _____	55
ile / ilu _____	56
kilka / kilku _____	58
niejeden, niejedna, niejedno _____	59
niejedni, niejedne _____	60
parę / paru _____	62
pół _____	63
półtora, półtorej _____	65
wiele / wielu _____	66
LICZEBNIKI GŁÓWNE WIELOWYRAZOWE	
odmiana – składnia _____	68

LICZEBNIKI PORZĄDKOWE

charakterystyka ogólna – odmiana – znaczenia – składnia – połączenia wyrazowe	
i frazeologia _____	70
pierwszy _____	74
drugi _____	77
trzeci _____	79
czwarty _____	80
piąty _____	81
szósty _____	82
siódmy _____	83
ósmy _____	84
dziewiąty _____	85
dziesiąty _____	86
dwudziesty _____	87
trzydziesty _____	88
setny _____	90
tysięczny / tysiączny _____	91
dwutysięczny _____	92
milionowy _____	93
Część II	
ĆWICZENIA _____	95
A. Ćwiczenia wdrażające w sekrety odmiany liczebników _____	95
B. Ćwiczenia wdrażające w sekrety składni liczebników _____	149
Część III	
LICZEBNIKI W TEKSTACH ORAZ ĆWICZENIA FRAZEOLÓGICZNE _____	215
Klucz do ćwiczeń _____	225
Skróty _____	250
Bibliografia _____	251

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION _____	12
Part I	
TYPES OF NUMERALS _____	15
GENERAL CHARACTERISTICS OF NUMERALS _____	17
DEFINITE CARDINAL NUMERALS	
Declension – meanings – syntax – phraseology	
zero _____	19
jeden, jedna, jedno _____	21
jedni, jedne _____	22
dwa, dwie, dwaj // dwóch (dwu) _____	25
dwoje, troje, czworo, pięcioro _____	28
oba / obydwa; obaj / obydwaj; obie / obydwie _____	31
oboje / obydwaje _____	33
trzy – cztery _____	35
pięć – piętnaście – pięćdziesiąt (pięciu – piętnastu – pięćdziesięciu) _____	38
sto (stu) _____	41
dwieście (dwustu) _____	42
trzysta – czterysta _____	43
pięćset – dziewięćset _____	44
tysiąc _____	46
milion _____	49
OTHER NUMERALS AND WORDS DENOTING NUMBER	
Declension – meanings – syntax – phraseology	
dużo / niedużo _____	53
dziesiątki, setki _____	55
ile / ilu _____	56
kilka / kilku _____	58
niejeden, niejedna, niejedno _____	59
niejedni, niejedne _____	60
parę / paru _____	62
pół _____	63
półtora, półtorej _____	65
wiele / wielu _____	66
CARDINAL MULTI-WORD NUMERALS	
Declension and syntax _____	68

ORDINAL NUMERALS

General characteristics – declension – meanings – syntax – phraseology _____	70
pierwszy _____	74
drugi _____	77
trzeci _____	79
czwarty _____	80
piąty _____	81
szósty _____	82
siódmy _____	83
ósmy _____	84
dziewiąty _____	85
dziesiąty _____	86
dwudziesty _____	87
trzydziesty _____	88
setny _____	90
tysięczny / tysięczny _____	91
dwutysięczny _____	92
milionowy _____	93
Part II	
EXERCISES _____	95
A: Exercises in the declension of numerals _____	95
B: Exercises in the syntax of numerals _____	149
Part III	
NUMERALS IN READING PASSAGES. EXERCISES IN PHRASEOLOGY _____	215
Key to exercises _____	225
Abbreviations _____	250
Bibliography _____	251

Podręcznik *Liczebnik też się liczy!* został opracowany z myślą o cudzoziemcach uczących się języka polskiego jako obcego, dla których liczebnik na każdym poziomie nauczania jawi się jako nieprzyjazna, trudna w użyciu część mowy.

Skomplikowany, pełen zasadzek i niespodzianek składniowych świat polskiego liczebnika przysparza kłopotów nie tylko obcojęzycznym użytkownikom polszczyzny. Zdarza się, iż nawet dla doświadczonych pedagogów osobliwe zachowanie się liczebników na wszystkich płaszczyznach językowych może być przyczyną wielu wahań lub nieporozumień.

Liczebnik z trudem wpisuje się w struktury językowe polszczyzny zakodowane w świadomości językowej rodzimego użytkownika języka polskiego. Nie wystarczy zatem intuicja językowa, aby rozwiązać nasuwający się problem, czy też właściwie wyjaśnić wątpliwości obcojęzycznego użytkownika polszczyzny. Narzucające się bezpośrednio przekonanie o oczywistości danej formy lub konstrukcji zdaniowej może okazać się mylne i błędne. Tam, gdzie intuicja językowa zaczyna być ułomna, rzetelna wiedza gramatyczna z zakresu fleksji (znajomość form), jak również pełne opanowanie zasad składni tej kategorii gramatycznej stają się czymś bezwzględnie nieodzownym.

W akademickich gramatykach opisowych rząd dopełniaczowy i orzeczenie w liczbie pojedynczej uznaje się za najbardziej znamienne cechy składniowe polskiego liczebnika. W praktyce dydaktycznej wewnętrzne rozchwianie świata liczebnika polskiego (liczebniki tworzą również związki zgody z rzeczownikami określającymi), częsta – zwłaszcza w języku potocznym – wariantywność w stosowaniu różnych jego form, pojawianie się mnogiego znaczenia liczebnika itd., zmuszają studenta obcokrajowca do bezustannego odwoływania się do słowników języka polskiego bądź innych źródeł specjalistycznych, opracowanych przez glottodydaktyków¹.

Przytoczone powyżej uwagi są bezpośrednio powiązane z ogólnie znanym faktem, że rozwój tej szczególnej i jednocześnie samodzielnej kategorii gramatycznej w języku polskim był nietypowy i niejednorodny.

Poza wskazaną powyżej nietypowością i niejednorodnością liczebnik polski charakteryzuje się ciągłą oraz wyrazistą tendencją ewolucyjną.

Nie dziwi więc kolejny fakt, iż od lat wydawnictwa poprawnościowe starają się rozwiązać narastające z roku na rok wątpliwości normatywne związane z używaniem oraz funkcjonowaniem liczebników w strukturach codziennego języka współczesnego. Jak wynika z konfrontacji wielu słowników poprawnościowych, słowników wyrazów kłopotliwych oraz szczegółowych opracowań dotyczących tej samodzielnej kategorii gramatycznej, funkcjonowanie liczebników w strukturach językowych nastroczało i ciągle nastrocza niemało kłopotów².

¹ Kaleta Z., *Gramatyka języka polskiego dla cudzoziemców*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1995, s. 251–264 oraz Nagórko A., *Zarys gramatyki polskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996, s. 149–156.

² Zob. Bibliografia, s. 251. Porównaj również rozważania G. Hentschela na temat trudności fonetycznych, jakie stwarzają polskie liczebniki w: *Język polski w świecie*, PWN, Warszawa-Kraków 1990, zbiór studiów pod red. W. Miodunki, s. 327–330.

Autorzy wydawanych w Polsce pomocy dydaktycznych do nauczania języka polskiego jako obcego niechętnie podejmują problematykę fleksyjną i składniową polskiego liczebnika. Poza historyczną już i niedostępną na rynku publikacją z 1969 roku *Policz to po polsku* J. Wójtowicz³ oraz nielicznymi ćwiczeniami rozsianymi w różnych zbiorach ćwiczeń, ta samodzielna klasa wyrazów, połączonych wspólną funkcją semantyczną, wciąż jest traktowana marginalnie⁴.

Wbrew pozorom, formalna pozycja liczebnika w języku polskim jest wyjątkowo mocna. Ze względu na jego wyjątkowość, chwiejność i wielokierunkowość rozwojową dokonanie przeglądu całej problematyki nie powinno budzić zastrzeżeń ani dziwić lektorów języka polskiego, czy wydawców pomocy dydaktycznych do nauczania języka polskiego jako obcego.

Ze szczególnym naciskiem należy podkreślić fakt, iż liczebnik polski ze względu na wspomnianą powyżej różnorodność i niejednorodność swych zachowań oraz inne, specyficzne cechy charakterystyczne nie poddaje się żadnym – wcześniej przyswojonym przez obcokrajowca uczącego się języka polskiego – regułom gramatycznym.

Stąd też pomysł przygotowania w miarę obszernej jego klasyfikacji morfologicznej oraz koncepcja praktycznego opracowania składni liczebnika w taki sposób, aby jego wątpliwa rola i funkcjonowanie w strukturach grupy nominalnej – trudne w istocie rzeczy do ustalenia – stały się bardziej czytelne dla obcokrajowca próbującego opanować wszelkie sekrety języka polskiego.

Podstawowe informacje dotyczące fleksji oraz składni liczebnika zgromadzono w części pierwszej niniejszej pracy. Przedstawia się tutaj nie tylko definicje poszczególnych artykułów hasłowych, wzorcowe paradygmaty fleksyjne, charakterystykę składniową każdego z czterdziestu zawartych w niej haseł liczebnikowych, ale również szczegółowe informacje, jak np. informacje o wzorowej odmianie liczebników głównych wielowyrazowych, funkcjonowaniu liczebników porządkowych itd.

Uważny użytkownik tej pracy znajdzie w niej również liczne uwagi, które pomogą mu zrozumieć, na czym polega osobliwość polskich liczebników bądź wyrazów wykazujących związek z liczbą.

Warto również zaznaczyć, iż w niniejszym opracowaniu nie zapomniano o małym skarbcu polszczyzny, czyli połączeniach wyrazowych i frazeologizmach, w których głównym składnikiem jest właśnie liczebnik.

Na drugą część podręcznika składają się ćwiczenia wdrażające w sekrety odmiany i składni liczebników.

Koncepcja wyboru i układu ponad 200 ćwiczeń została opracowana w trakcie zajęć ze studentami grup początkujących, średnio zaawansowanych i zaawansowanych. Cenne uwagi studentów obcokrajowców przyczyniły się do tego, iż zorganizowano cały materiał ćwiczeniowy tak, aby stworzyć okazję potencjalnym użytkownikom niniejszego podręcznika do łatwiejszego przyswajania wcześniej widzianych struktur, szybszego

³ Wójtowicz J., *Policz to po polsku*. Odmiana polskiego liczebnika w dialogach. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1969.

⁴ Zob. 1. Iglíkowska T., *Ćwiczenia gramatyczno-leksykalne*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1995; 2. Mędak S., *Język polski à la carte*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1995; 3. Pasięka M., *Język polski dla cudzoziemców*. Ćwiczenia dla początkujących, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002; 4. Pyzik J., *Przygoda z gramatyką*. Fleksja i słowotwórstwo imion, Universitas, Kraków 2000.

opanowania i zautomatyzowania nie tylko form, lecz również kapryśnej składni liczebników polskich.

W wyniku dyskusji z obcokrajowcami uczącymi się języka polskiego oraz systematycznej eliminacji zbędnych przykładów, odmiana i składnia w ćwiczeniach, opracowanych na zasadzie wymienników⁵, tworzy z całego zbioru ćwiczeniowego – formalnie podzielonego na części A i B – jednolitą całość koncepcyjną. Zawarte w części ćwiczeniowej konstrukcje zdaniowe charakteryzują się prostotą i użytecznością. Mając na uwadze trudności obcojęzycznego użytkownika polszczyzny związane z odmianą i składnią liczebników, ilość słów w zadaniach ćwiczeniowych ograniczono do koniecznego minimum.

W polskiej tradycji nauczania gramatyki języka polskiego jako obcego zwraca się dużą uwagę nie tylko na prezentację nowych, trudniejszych struktur językowych, ale również na trening w ich prawidłowym wypowiedaniu, budowaniu, oraz **zastosowaniu w praktyce językowej**⁶. Temu ostatniemu działaniu powinny więc służyć autentyczne teksty prasowe oraz ćwiczenia frazeologiczne zawarte w części III niniejszego podręcznika.

Czas więc na podręcznik poświęcony w całości liczebnikowi, w którym dokonuje się przeglądu problematyki fleksyjnej i składniowej.

Mamy nadzieję, iż niniejsze opracowanie pozwoli każdemu potencjalnemu użytkownikowi na łatwiejszy i bardziej użyteczny kontakt z liczebnikami, których nie lubimy, oraz z tymi, o których czasami marzymy.

Jesteśmy również głęboko przekonani, iż zaczynając nawet od *zera* można bez większego wysiłku dobrać do *miliona*, by zgłębić wreszcie wszelkie tajniki świata liczb.

Stanisław Mędak

⁵ Metoda wymienników zastosowana w ćwiczeniach polega na wykorzystaniu zasadniczo tych samych konstrukcji zdaniowych w obu częściach: fleksyjnej i składniowej.

⁶ Píše o tym Hanna Komorowska w swej znakomitej pracy zatytułowanej *Metodyka nauczania języków obcych*, Fraszka Edukacyjna, Warszawa 2002, s. 125.

INTRODUCTION

The textbook *Liczebnik też się liczy* has been designed for learners of Polish as a foreign language, to whom the numeral seems an unfriendly and difficult part of speech at all levels of advancement.

Filled with syntactic pitfalls and surprises, the complex world of the Polish numeral causes problems not only to foreigners speaking Polish. Even in the case of very experienced teachers the peculiar behavior of numerals in all aspects of language may become a reason for many doubts and misunderstandings.

The numeral hardly features in Polish linguistic structures encoded in language awareness of the Polish native speaker. For this reason, language intuition is not sufficient to solve a problem or properly clarify doubts the Polish-speaking foreigner may have. A strong conviction that a given form or sentence construction is self-evident may well turn out to be erroneous. Where language intuition fails, reliable grammatical knowledge of inflection (forms) and full mastery of syntactic rules that govern this grammatical category become an absolute necessity.

In scholarly descriptive grammars, the Genitive case and the predicate in the singular are regarded as the most significant syntactic features of the Polish numeral. In didactic practice, however, inner heterogeneity of the numeral (it also must be in agreement with defining nouns), frequent – especially in colloquial speech – variability in using its forms, appearance of the plural meaning of the numeral, etc. force the foreign student to refer constantly to dictionaries of Polish or other specialist publications by applied linguists¹.

The above remarks are directly connected with the generally known fact that in Polish the development of this special and at the same time independent grammatical category was untypical and heterogeneous.

Apart from its untypicality and heterogeneity, the Polish numeral displays a constant and clear tendency to evolve.

It is small wonder then that normative publications have for years been making attempts to dispel doubts about the correct use and functions of numerals in the structures of contemporary everyday language. Comparisons of many normative dictionaries, dictionaries of troublesome words and detailed studies of this independent grammatical category seem to imply that functions of numerals in linguistic structures have caused a variety of problems².

Authors of resource books in Polish as a foreign language published in Poland are reluctant to address the problems of inflection and syntax of the Polish numeral. Apart

¹ Cf. Kaleta, Z., *Gramatyka języka polskiego dla cudzoziemców*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1995, pp. 251–264, and Nagórko, A., *Zarys gramatyki polskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996, pp. 149–156.

² See Bibliography, p. 251. Cf. also remarks by G. Hentschel on the phonetic problems caused by Polish numerals in: *Język polski w świecie*, PWN, Warszawa–Kraków 1990, a collection of papers edited by W. Miodunka, pp. 327–330.

from the now historical and unavailable book *Policz to po polsku* by J. Wójtowicz³ published in 1969 and a small number of exercises in various practice manuals, this independent class of words combined by the common semantic function is still given only marginal treatment⁴.

Against all appearances, the formal position of the numeral in Polish is exceptionally strong. Due to its uniqueness, instability and multi-directionality, a survey of all problems should not raise reservations or surprise teachers of Polish or publishers of resource books of Polish as a foreign language.

In particular, it must be stressed that the Polish numeral, due to the above-mentioned heterogeneity and other specific characteristics, does not follow any grammatical rules previously acquired by the foreigner learning Polish.

Hence the idea for its possibly comprehensive morphological classification and the presentation of its syntax in practice in such a way that its disputable role and functions in structures of the nominal group – which is, in essence, difficult to establish – become more accessible to the foreigner trying to discover all secrets of the Polish language.

Basic information with reference to the inflection and syntax of numerals can be found in Part I of this book. It presents not only definitions of particular headwords, inflectional patterns, and the syntactic features of all 40 numerals, but also other detailed information, e.g. referring to inflectional patterns of multi-word cardinal numerals, functions of ordinal numerals, etc.

A careful reader will find here numerous explanations which will help him/her understand the peculiarities of Polish numerals or words indicating references to numbers.

It is also worth mentioning that this volume makes use of a small treasure box of Polish phraseological expressions with the numeral as their most prominent ingredient.

Part II of this textbook comprises exercises in the inflection and syntax of numerals.

The idea for the selection and arrangement of over 200 exercises was developed in classes with elementary, intermediate and advanced students of Polish. Their valuable comments contributed to ordering the whole body of exercises in such a way as to help potential users of this book acquire the previously presented structures more easily, and learn faster and automatize not only forms but also the capricious syntax of Polish numerals.

As a result of discussions with foreigners learning Polish and systematic elimination of redundant examples, inflection and syntax in exercises – which are designed as “alternates”⁵ – make the entire collection of exercises, though formally divided into A and B, a uniform conceptual whole. Sentence constructions used in exercises are characterized by simplicity and usefulness. Considering problems the non-native speaker of Polish has

³ Wójtowicz, J., *Policz to po polsku. Odmiana polskiego liczebnika w dialogach*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1969.

⁴ See, e.g., Iglukowska, T. *Ćwiczenia gramatyczno-leksykalne*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1995; Mędak, S., *Język polski à la carte*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1995; Pasięka, M., *Język polski dla cudzoziemców. Ćwiczenia dla początkujących*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002; Pyzik, J., *Przygoda z gramatyką. Fleksja i słowotwórstwo imion*. Universitas, Kraków 2000.

⁵ The technique of “alternates”, which is applied in exercises, consists in using essentially the same sentence constructions in both, inflectional and syntactic parts.

with the inflection and syntax of numerals, the number of words in exercises has been kept to a necessary minimum.

In the Polish tradition of teaching grammar of Polish as a foreign language great emphasis is laid not only on the presentation of new and more difficult language structures, but also on learning them bearing in mind their proper expression, construction and **application in practice**⁶. The latter should be developed with the use of authentic passages from the press and exercises in phraseology in Part III of this book.

It is time for a textbook devoted entirely to the numeral, a survey of problems in their inflection and syntax.

We hope this book will enable every potential user to make easier and more useful contact with numerals we do not like and the ones we sometimes dream about.

We are also absolutely convinced that even by starting from zero one can without much effort reach a million to discover finally all secrets the world of numerals keeps hidden.

Stanisław Mędak

⁶ It is mentioned by Hanna Komorowska in her excellent publication *Metodyka nauczania języków obcych*, Fraszka Edukacyjna, Warszawa 2002, p. 125.

RODZAJE LICZEBNIKÓW

LICZEBNIKI GŁÓWNE OKREŚLONE

0	zero
1–2–3–4–5–6–7–8–9–10	jeden , dwa, trzy, cztery, pięć, sześć, siedem, osiem, dziewięć, dziesięć
11–12–13–14–15–16–17–18–19	jedenaście , dwanaście, trzynaście, czternaście, piętnaście, szesnaście, siedemnaście, osiemnaście, dziewiętnaście
20–21–22...	dwadzieścia , dwadzieścia jeden, dwadzieścia dwa...
30–31–32...	trzydzieści , trzydzieści jeden, trzydzieści dwa...
40–41–42...	czterdzieści , czterdzieści jeden, czterdzieści dwa...
50–51–52...	pięćdziesiąt , pięćdziesiąt jeden, pięćdziesiąt dwa...
60–61–62...	sześćdziesiąt , sześćdziesiąt jeden, sześćdziesiąt dwa...
70–71–72...	siedemdziesiąt , siedemdziesiąt jeden, siedemdziesiąt dwa...
80–81–82...	osiemdziesiąt , osiemdziesiąt jeden, osiemdziesiąt dwa...
90–91–92...	dziewięćdziesiąt , dziewięćdziesiąt jeden, dziewięćdziesiąt dwa...
100–101–102...	sto , sto jeden, sto dwa...
1000–1001–1002...	tysiąc , tysiąc jeden, tysiąc dwa...
1 000 000–1 000 001–1 000 002	milion , milion jeden, milion dwa...

LICZEBNIKI GŁÓWNE NIEOKREŚLONE

kilka, kilkanaście, kilkadziesiąt, kilkaset, parę, paręnaście, parędziesiąt, paręset

LICZEBNIKI ZBIOROWE OKREŚLONE

dwoje, troje, czworo, pięcioro, szescioro, siedmioro, ośmioro, dziewięcioro, dziesięcioro...

LICZEBNIKI ZBIOROWE NIEOKREŚLONE

kilkoro, kilkanaścioro, kilkudziesięcioro

LICZEBNIKI CZĄSTKOWE OKREŚLONE NIEODMIENNE

pół, półtora, półtorej

LICZEBNIKI CZĄSTKOWE NIEOKREŚLONE

ile, ileś, ilekolwiek, tyle, wiele,
dużo, niedużo, mało, nieco, trochę

LICZEBNIKI UŁAMKOWE ODMIENNE *

ćwierć, jedna druga, jedna trzecia, jedna czwarta... / jedna setna / dwie, trzy, cztery setne... / pięć, sześć, siedem setnych...

LICZEBNIKI PORZĄDKOWE **

pierwszy, -a, -e, drugi, druga, drugie... dziesiąty, -a, -e, jedenasty, -a, -e...

* Liczebniki ułamkowe, które podają liczbę obiektów (przedmiotów) lub ilość substancji w wielkościach niecałkowitych, np. *jedna czwarta chleba*, *ćwierć kilograma cukru*, *jedna druga działki* itd., nie będą przedmiotem zainteresowania autora niniejszego opracowania.

** Zasady odmiany i składni liczebników porządkowych są takie same jak przymiotników. Z tego też względu w niektórych gramatykach określa się je mianem przymiotników.

CHARAKTERYSTYKA OGÓLNA LICZEBNIKÓW*

1. Selektywna kategoria liczby: a. liczba pojedyncza dla liczebnika *jeden (stół), pół (chleba), połowa (miasta), ćwierć (litra)*, b. liczba mnoga dla liczebników głównych *zero (wiadomości), dwa (samochody)...*, *pięć (kobiet)...*, *sto (złotych)...*, oraz zbiorowych: *dwoje (dzieci)...*, *pięcioro (uczniów)...*, *piętnaścioro (kociąt)...*, itp.
2. Fleksyjna kategoria przypadku i rodzaju.
3. Różnice rodzajowe sygnalizowane przez formy liczebników, np. *dwaj uczniowie, dwóch (dwu) uczniów – dwa koty, samochody – dwie uczennice – dwoje dziewcząt – dwa okna*.
4. Występowanie form liczebnikowych w funkcji mianownika – podmiotu, np.

<i>Dwaj uczniowie piszą test.</i>	<i>Dwóch (dwu) uczniów pisze test.</i>
<i>Dwie uczennice rozmawiają.</i>	<i>Dwoje dziewcząt rozmawia.</i>
<i>Dwa samochody się zatrzymują.</i>	<i>Dwa koty piją mleko.</i>
	<i>Dwa ciastka leżą na stole.</i>
5. Orzeczenie określa pozycję mianownikową w zdaniu.
6. Formy *dwa, dwaj, dwie, dwoje* w konstrukcjach zdaniowych typu: *Są dwa zadania / Są dwaj studenci / Są dwie czynności / Jest dwoje dzieci* określamy jako mianownik.
7. Orzeczenie znajduje się w bezpośrednim związku z liczebnikiem.
8. Formy *dwu, dwóch* występują również w pozycji mianownikowej, lecz różnią się od form *dwa, dwaj, dwie* itp. rodzajem, określanym w ich przypadku jako rodzaj męskoosobowy.
9. W zdaniach z formami liczebników męskoosobowych takich jak: *dwóch / dwu, trzech, czterech* itd., pojawiają się zależności składniowe typu: *Dwóch (dwu) uczniów pisze test → Dwóch (dwu) uczniów będzie pisać / pisało test → Dwóch (dwu) uczniów pisało test*. W takim użyciu liczebniki męskoosobowe łączą się z rzeczownikiem w dopełniaczu oraz z orzeczeniem w rodzaju jakimkolwiek liczby pojedynczej.
10. W zdaniach z liczebnikami niemęskoosobowymi takimi jak *dwa, dwaj, dwie* itd. łączą się one z podmiotem w mianowniku i orzeczeniem w liczbie mnogiej, np. *Dwa samochody zatrzymują się na skrzyżowaniu / Dwa koty piją mleko / Dwaj uczniowie piszą test / Dwie uczennice rozmawiają podczas przerwy*.
11. Orzeczenie przy liczebnikach jednowyrazowych od pięciu wzwyż ma formę liczby pojedynczej, a w czasie przeszłym i trybie warunkowym przybiera rodzaj nijaki.
12. Wspólną cechą liczebników zbiorowych, ułamkowych i nieokreślonych jest to, iż liczebnik narzuca rzeczownikom przypadek dopełniacza.
13. Rząd dopełniaczowy i orzeczenie w liczbie pojedynczej uznaje się za najbardziej charakterystyczne cechy składniowe zdecydowanej większości liczebników.
14. Liczebniki zbiorowe zachowują składnię rzędu tylko w niektórych przypadkach, np. *Za tydzień będę miał dwoje praktykantów na zajęciach / Porozmawiam z dwojgiem uczniów*; ale: *Zapewniliśmy opiekę dwojgu poszkodowanym / Rozmawialiśmy o dwojgu rodzeństwie pani Joli*.

* Zob. również hasła w części pierwszej i drugiej niniejszej pracy, przy których podaje się więcej informacji szczegółowych dotyczących odmiany, składni itd.

15. Liczebniki główne łączą się ze swoimi określeniami w związku zgody w celowniku, narzędniku i miejscowniku, np. (C.) → *Artysta dał swoje fotografie **pięciu wielbicielom*** / (N.) → *Zajmuję się czasami **pięcioma** najmniej **uzdolnionymi studentami*** / (Msc.) → *Przez cały wieczór myślałem **o pięciu** najmniej **zdolnych studentach***.
16. Liczebniki zbiorowe łączą się ze swoimi określeniami w związku zgody tylko w celowniku i w miejscowniku, np. (C.) → *Artysta dał swoje fotografie **pięciorgu wielbicielom*** / (Msc.) → *Przez cały wieczór myślałem **o pięciorgu** najmniej **zdolnych studentach***; (N.) → *Zajmuję się czasami **pięciorgiem** najmniej **uzdolnionych studentów***.
17. Składnia liczebników nieokreślonych *dużo, trochę, kilka, wiele* itd. jest taka sama jak liczebników głównych od pięciu wzwyż np. ***Kilka koleżanek opuściło** swoich mężów* / ***Wiele spraw udało** mi się załatwić w ciągu tygodnia*.
18. Niektóre nowe liczebniki nieokreślone, np. *szereg*, będące z pochodzenia rzeczownikami, mają już typową składnię liczebnikową (czyli występują w typowo liczebnikowych kontekstach składniowych, tzn. z orzeczeniami w liczbie pojedynczej rodzaju nijakiego), np. ***Szereg obywateli Polski nie potrafiło** dostosować się do nowej rzeczywistości naszego kraju**.
19. Źródłem komplikacji fleksyjno-składniowych liczebnika jest jego rodzaj.

* Proces uliczebnikowania rzeczowników, czyli tzw. numeralizacji obejmuje w języku polskim takie rzeczowniki jak wyżej wymieniony rzeczownik *szereg*, rzeczowniki *moc, część, większość* itd. Zob. *Nowy słownik poprawnej polszczyzny PWN*, 1999, s. 1678.

LICZEBNIKI GŁÓWNE OKREŚLONE

odmiana – znaczenia – składnia –
połączenia wyrazowe i frazeologia

Dawało zero zeru lekcje charakteru.

ZERO*

ODMIANA

Leksem *zero* ma odmianę typowo rzeczownikową, z selektywnym rodzajem nijakim i rzeczownikowym szeregiem końcówek liczby pojedynczej i mnogiej.

	<i>liczba pojedyncza</i>	<i>liczba mnoga</i>
M.	zero	zera
D.	zera	zer
C.	zeru	zerom
B.	zero	zera
N.	zerem	zerami
Msc.	zerze	zerach

* Ze względu na semantyczny związek z liczbą oraz takie same własności morfologiczno-składniowe leksem *zero* uważamy tutaj za liczebnik.

TO WARTO WIEDZIEĆ

ZNACZENIA:

1. <cyfra zero oznacza brak jednostek danego rzędu w pozycyjnych systemach liczbowych> PRZYKŁAD/-Y: *Musisz dopisać w rubryce suma dwa zera / Dopisuję dwa zera do pięciu / Jeden, dwa, trzy są oczywiście większe od zera.*
2. <liczba całkowita niezminiająca wartości liczby, do której została dodana; liczba elementów zbioru pustego> PRZYKŁAD: *Nie da się tego podzielić przez zero.*
3. <początkowy punkt na skali, od którego coś się mierzy; wartość czegoś odpowiadająca temu punktowi na skali> PRZYKŁAD: *Rano temperatura na zewnątrz wynosiła jeden stopień poniżej zera.*
4. <najniższy poziom czegoś> PRZYKŁAD: *Jego szanse na wygraną w wyborach spadły w ciągu kilku dni do zera.*
5. **potocznie:** <nieistnienie czegoś, brak czegokolwiek, nic, ani trochę> PRZYKŁAD / Y: *W ostatnich dniach wyczyściłem swoje konto do zera / Zdarzało się, że idąc na egzamin miałem zero wiadomości / Ten człowiek miał: zero ambicji, zero obowiązków, zero perspektyw, zero wyobraźni, zero pieniędzy itp.*
6. <człowiek małej wartości, nic nieznaczący w czyichś oczach lub nieliczący się w jakimś środowisku, zasługujący na pogardę lub na lekceważenie> PRZYKŁAD: *Zawsze byłem dla niej zerem intelektualnym.*

TO WARTO ZAPAMIĘTAĆ

1. Liczebnik zero narzuca formę dopełniacza liczby mnogiej rzeczownikom, z którymi się łączy, np. *mieć zero obowiązków, zero wyobraźni* itp.
2. Cechą charakterystyczną tego leksemu jest selektywna kategoria liczby mnogiej, np. *zero zmartwień.*
3. Symbol 0° C czytamy: zero stopni Celsjusza.
4. Formy *to zero / te zera* odsyłają również do rzeczownika o znaczeniu <cyfra 0>, a nie liczba, np. *Dopisać parę zer na końcu.*

POŁĄCZENIA WYRAZOWE I FRAZEOLOGIA

- coś jest bliskie zera / zeru <czegoś nie ma, coś właściwie nie istnieje; pot.>
- coś równa się zeru <czegoś nie ma, coś właściwie nie istnieje; pot.>
- coś sprowadza się do zera <czegoś nie ma, coś właściwie nie istnieje; pot.>
- kompletne zero <człowiek małej wartości>
- opcja zero / zerowa <umowa, w której rezygnuje się ze wzajemnych rozstrzeżeń finansowych>
- rok / godzina zero <moment zwrotny, od którego coś się zaczyna; moment pełnej gotowości do czegoś>
- skończone / całkowite / zupełne zero <człowiek bezwartościowy, zupełny ignorant; pot.>
- stan zero / zerowy <początkowy, stanowiący punkt wyjścia>
- zabytek klasy zero / zerowej <zabytek wyjątkowo cenny, szczególnie chroniony>
- zero bezwzględne / absolutne <najniższa możliwa teoretycznie temperatura, punkt zerowy na skali temperatur>
- zero moralne <człowiek bez żadnych wartości moralnych>

Stawiam wszystko na jedną kartę.

JEDEN, JEDNA, JEDNO

ODMIANA

Liczebnik *jeden, jedna, jedno* ma odmianę zaimkowo-przymiotnikową (przez przypadki i rodzaje) z regularną formą żeńską biernika liczby pojedynczej: *jedną szufladą*. Odmianę liczebnika w liczbie mnogiej podajemy poniżej.

r. niemęskożywotny

- M. **jeden** duży dom
- D. **jednego** dużego domu
- C. **jednemu** dużemu domowi
- B. **jeden** duży dom
- N. **jednym** dużym domem
- Msc. **jednym** dużym domu

r. męskożywotny

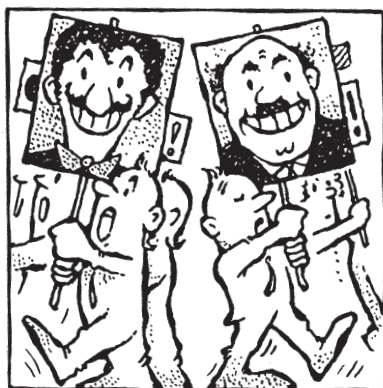
- jeden** zdolny student
- jednego** zdolnego studenta
- jednemu** zdolnemu studentowi
- jednego** zdolnego studenta
- jednym** zdolnym studentem
- jednym** zdolnym studencie

r. żeński

- M. **jedna** zdolna studentka
- D. **jednej** zdolnej studentki
- C. **jednej** zdolnej studentce
- B. **jedną** zdolną studentkę
- N. **jedną** zdolną studentką
- Msc. **jednej** zdolnej studentce

r. nijaki

- jedno** małe dziecko
- jednego** małego dziecka
- jednemu** małemu dziecku
- jedno** małe dziecko
- jednym** małym dzieckiem
- jednym** małym dziecku

Jedni do Sasa, a drudzy do lasa.

JEDNI, JEDNE

ODMIANA

Wyrazy *jedni, jedne* łączą się tylko z rzeczownikami w liczbie mnogiej.

	<i>r. męskoosobowy</i>	<i>r. niemęskoosobowy</i>
M.	jedni mili rodzice	jedne stare spodnie
D.	jednych miłych rodziców	jednych starych spodni
C.	jednym miłym rodzicom	jednym starym spodniom
B.	jednych miłych rodziców	jedne stare spodnie
N.	jednymi miłymi rodzicami	jednymi starymi spodniami
Msc.	jednych miłych rodzicach	jednych starych spodniach

TO WARTO WIEDZIEĆ

ZNACZENIA:

- *jako liczebnik*
1. <najmniejsza z liczb naturalnych, jedność, jednostka> PRZYKŁAD/-Y: **jeden** człowiek / **jedna** kobieta / **jedno** dziecko
 - *jako przymiotnik*
 2. <pojedynczy, samotny, sam bez kogoś drugiego, bez drugiego takiego samego> PRZYKŁAD/-Y: Dziecko samo **jedno** siedziało w pustym pokoju / Ledwie skończyła się **jedna** praca w polu, już zaczynała się druga
 3. <początkowy w serii, w ciągu, pierwszy> PRZYKŁAD: Ledwie skończyła **jedną** pracę, zaczynała drugą
 4. <jednolity, tworzący całość> PRZYKŁAD: W tym domu ciągle panował **jeden** wielki bałagan

5. <bliżej nieokreślony, pewien, jakiś, któryś> PRZYKŁAD/-Y: *Spotkaliśmy się **jednego** popołudnia / **Jeden** pracownik odmówił udziału w strajku / **Jedna** dziewczynka nie umiała jeszcze czytać / Kupiłem ten obraz za **jedne** sto złotych*
6. <coś lub ktoś bliżej nieokreślonego>* PRZYKŁADY: ***Jedni** płakali, drudzy się śmiali / **Jedni** rodzice przyszli na wywiadówkę, inni nie pojawili się wcale / **Jedne** dziewczyny wolą drobnych chłopców, inne dobrze zbudowanych / **Jedne** rzeczy leżały na podłodze, inne na łóżkach / **Jedne** nożyce cięły znakomicie, drugie nie chciały ciąć nawet papieru / **Jedne** urzędnienia jeszcze pracowały, inne nie nadawały się do użytku / Na spotkanie przyszli tylko **jedni** rodzice / Tutaj można tylko przejść przez **jedne** drzwi / Co można zrobić z **jednymi** kałesonami?*
Formy liczby mnogiej *jedni, jedne* spełniają w stosunku do liczebnika *jeden* funkcję analogiczną do funkcji liczebnika zbiorowego.
7. <taki sam, ten sam, wspólny> PRZYKŁAD/-Y: *Shyżyliśmy w **jednej** jednostce przez dwa lata / Od lat korzystamy z **jednej** wspólnej kuchni / Z żoną jesteśmy zawsze **jednego** zdania, jeśli chodzi o wychowanie naszych dzieci*
8. <wzmocnienie ekspresywnego określenia człowieka> PRZYKŁAD: *Widziałaś **dur**nia **jednego**?!
• jako rzeczownik męskoosobowy*
9. **potocznie:** <ktoś (o mężczyźnie)> PRZYKŁAD: *Widziałem już **jednego** takiego, jak ty*
10. <pojedynczy, działający w pojedynkę człowiek> PRZYKŁAD: ***Jednemu** nigdy to się nie może udać*
11. <niektórzy, pewne osoby>** PRZYKŁAD: ***jedni** państwo
• jako rzeczownik męskonieżywotny*
12. **potocznie:** <kieliszek wódki> PRZYKŁAD: *Po pracy idziemy dzisiaj na **jednego***

TO WARTO ZAPAMIĘTAĆ

Podmioty połączone związkami zgody mają orzeczenie zależne od liczebnika.

PRZYKŁADY:

***Jeden** chłopiec grał na gitarze / **Jeden** samochód leżał w rowie / **Jedna** dziewczynka grała na wiolonczeli / **Jedna** maszyna pracowała bardzo głośno / **Jedno** dziecko bawiło się na podwórku / **Jedno** jabłko leżało na stole*

- Liczebnik *jeden / jedna / jedno* łączy się z określanymi rzeczownikami na zasadzie związku zgody (implikuje formę liczby pojedynczej rzeczownika): *jeden krok, jednego kroku, jedna książka, jednej książki, jedno dziecko* itd.
- Nieodmienny jako ostatni składnik liczebników złożonych, np. *Zgromadziłem **trzydzieści jeden** znaczków pochodzących z Mongolii / Spotkałem się z **dwudziestoma jeden** studentami / W gablotach leżało **sto jeden** listów tego kompozytora / Wczoraj rozbił się samolot ze **stu jeden** pasażerami na pokładzie / Brak dzisiaj w pracy **dwudziestu jeden** osób / Myśleliśmy o **stu jeden** zakładnikach.*
- Rzeczownik dostosowuje się do wymagań tego członu grupy, który znajduje się przed liczebnikiem *jeden*, np. *Rozpoczęliśmy działalność firmy z **tysiąc dwudziestu jeden** udziałowcami, ale: Ten skład nazywał się sklepem z **tysiącem jeden** drobiazgow.*

* Tylko w liczbie mnogiej. Tylko w znaczeniach zawartych w podanych powyżej przykładach. Zob. również punkt 11.

** Wyłącznie formy liczby mnogiej: *jedni, jedne*.

4. Liczebnik *jeden* wyjątkowo odmienia się w tytule *Księga tysiąca i jednej nocy*, ponieważ człony grupy liczebnikowej są połączone spójnikiem.
5. Jeśli członem głównym jest rzeczownik – plurale tantum, liczebnik JEDEN reprezentowany jest przez formy fleksyjne liczby mnogiej, np. **jedne** spodnie, **jedne** drzwi, **jedne** kalesony, **jedni** rodzice.*

POŁĄCZENIA WYRAZOWE I FRAZEOLOGIA

- być gdzieś jedną nogą <*być gotowym do podróży, spieszyć się gdzieś*>
- być jedną nogą na tamtym świecie / w grobie <*przeczuwać zbliżającą się śmierć*>
- być jednym z najbardziej uczęszczanych <*być najbardziej uczęszczanym spośród innych*>
- być w jednym kawałku <*stanować całość, nie być podzielonym*>
- co to za jeden? <*któż to taki?*>
- jak jeden mąż <*wszyscy naraz, wspólnie, zgodnie*>
- jechać z kimś na jednym / na tym samym wózku <*dzielić z kimś ten sam niekorzystny los*>
- jeden diabeł <*o czymś takim samym lub bardzo podobnym, uważanym za złe, niekorzystne*>
- jeden i ten sam <*ten sam*>
- jeden jedyny <*absolutnie jedyny, unikatowy*>
- jeden po drugim <*kolejno, w kolejności*>
- jeden przez drugiego <*wszyscy naraz, nie troszcząc się o innych*>
- jeden za drugim <*kolejno, w kolejności*>
- jeden z drugim <*lekceważąco, z oburzeniem – o jakiejś grupie osób*>
- jednym ciągiem <*bez ustanku, bez przerwy*>
- jednym słowem <*czyli*>
- jednym tchem <*bardzo szybko, nie robiąc przerw*>
- coś jednym uchem wchodzi / wlatuje, a drugim wychodzi / wylatuje <*czyjeś słowa nie interesują kogoś zupełnie*>
- mieć coś w małym / jednym palcu <*być w czymś bardzo dobrze zorientowanym, dokładnie się na czymś znać*>
- można coś / kogoś policzyć na palcach jednej ręki <*czegoś / kogoś jest bardzo mało*>
- na jednej nodze <*bardzo szybko, spiesząc się, pędem*>
- na jedno kopyto <*według tego samego wzorca, jednakowo*>
- pod jednym dachem <*we wspólnym domu, mieszkaniu*>
- słuchać jednym uchem, a drugim wypuszczać <*słuchać bardzo nieuważnie*>
- stawiać / postawić wszystko na jedną kartę <*wybierać / wybrać rozwiązanie bardzo ryzykowne, ale rozstrzygające*>
- upiec dwie pieczenie przy jednym ogniu <*załatwić dwie sprawy jednocześnie*>
- wrzucać / wrzucić kogoś / coś do jednego worka <*traktować coś / kogoś różnej wartości tak samo*>
- wziąć kogoś w jednej koszuli <*poślubić kobietę ubogą, bez posagu*>
- wziąć coś za jednym zamachem <*jednocześnie, od razu*>
- zdobywać / zajmować coś bez jednego wystrzału <*zdobywać bez walki, bez oporu*>
- zostać w jednej koszuli <*znaleźć się w biedzie, nędzy*>

* Zob. informacje i przykłady – punkt 6, 11 w części *To warto wiedzieć*, s. 23.